

Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir Devlet Adamı: Tabibzâde Abdülkerim Paşa

Mustafa Oğuz

Araştırma Makalesi

Dr. Öğr. Üyesi, Erciyes
Üniversitesi, Kayseri/TÜRKİYE
mustafaoguz@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3931-0781

Geliş: 23 Ocak 2025
Kabul: 6 Ekim 2025
Online Yayın: 18 Şubat 2026

Bu çalışma ön inceleme sürecinde
ve yayımlanmadan önce
iThenticate ile taranmıştır.

ÖZ

Tabibzâde Abdülkerim Paşa, II. Abdülhamid'in Dersaâdet Keldânî Cemaati Reisi unvanı verdiği biridir. II. Meşrutiyet'te 1909 Tensikat Kanunu ile açığa alınana kadar Hariciye ve Zabtiye nezaretlerinde yirmi sekiz yıl görev yapmıştır. 1894 Sason Ermeni ayaklanmasından sonra İspanyol seyyah Saturnino Ximénez'in (1853-1933) yaklaşık bir yıl süren Doğu Anadolu'ya seyahatinde tercümanlık yapmıştır. Tercümanlık görevine ek olarak bölge halkına nasihat ile görevlendirilmiştir. Bu seyahatteki başarısından dolayı Van vali muavinliğine tayin edilmiştir. Zabtiye Nezareti'ndeki tercümanlık göreviyle birlikte çeşitli okullarda öğretmenlik yapmıştır. II. Meşrutiyet'in sonlarında Şura-yı Devlet azalığına atanmıştır. 1923 ve 1927 milletvekilliği seçimlerinde İstanbul'dan bağımsız aday olan Tabibzâde Abdülkerim Paşa, basılı ve basılı olmayan kitaplar da telif etmiştir. Bu çalışmada Keldânî cemaati üyesi olan Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın hayatı hakkında değerlendirmelerde bulunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Tabibzâde Abdülkerim, Keldânî, Zabtiye Nezareti, Tercümanlık

A Statesman from the Ottoman to the Republic: Tabibzâde Abdulkerim Pasha

Research Article

Assist. Prof. Dr., Erciyes
University, Kayseri /TURKIYE
mustafaoguz@erciyes.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3931-0781

Received: 23 January 2025
Accepted: 6 October 2025
Published Online: 18 February
2026

This paper was checked for
plagiarism using iThenticate
during the preview process and
before publication.

Copyright

This work is licensed under
Creative Commons Attribution
4.0 (CC BY-NC 4.0)
International License

Atıf - Cite: Oğuz, Mustafa.
Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Bir
Devlet Adamı: Tabibzâde
Abdülkerim Paşa. *History Studies*
18, no. 1 (2025): 118-139.
[https://doi.org/10.9737/
historystudies.1625536](https://doi.org/10.9737/historystudies.1625536)

ABSTRACT

Tabibzâde Abdulkerim Pasha was one of those granted the title of Head of the Chaldean Community of Dersaâdet by Abdulhamid II. He served in the Ministries of Foreign Affairs and Zabtiyeh for twenty-eight years until he was dismissed under the Tensikat Law of 1909 during the Second Constitutional Era. After the 1894 Sasun Armenian rebellion, he served as an interpreter for the Spanish traveler Saturnino Ximénez (1853-1933) during his year-long journey through Eastern Anatolia. In addition to his work as an interpreter, he was assigned to advise the local population. Due to his success in this mission, he was appointed deputy governor of Van. Alongside his work as a translator for the Zabtiyeh Ministry, he also taught at various schools. At the end of the Second Constitutional Era, he was appointed a member of the Council of State. In the 1923 and 1927 parliamentary elections, Tabibzâde Abdulkerim Pasha, an independent candidate from Istanbul, also authored both published and unpublished works. This study presents an overview of the life of Tabibzâde Abdulkerim Pasha, a notable member of the Chaldean community.

Keywords: Tabibzâde Abdulkerim, Chaldean, Ministry of Zabtiyeh, Interpreting

Funding: The author has reported that this study received no financial support.

Conflicts of interest: The author declares that there are no potential conflicts of interest.

Peer Review: External, double-blind

AI Declaration: The author declares that any of AI tools has not been used for this study.

Finansman: Herhangi fon veya maddi destek kullanılmamıştır.

Çıkar Çatışması: Herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir.

Hakem Değerlendirmesi: Bağımsız, çift-kör hakemlik.

Yapay Zekâ Beyanı: Herhangi bir yapay zekâ aracı kullanılmamıştır.

Giriş

Biyografi, yazılı bir metin üzerinden insan hayatını yeniden anlamlandırma çabasıdır. Bu hayat zaman, cinsiyet, zihniyet ve kültür itibarıyla uzak ve karmaşık bir sosyal ilişkilerle örülü bir hayattır. Hata ve eksiklerden arınmış bir tarih olamayacağı gibi, biyografi de bunlardan münezzehe değildir. Kişinin yetişme tarzı, kariyeri, görüşleri ve çevresi ne kadar dikkatle ortaya konulsa da bazı boşluklar mutlaka kalır. Kaynaklar ve aradaki zaman farkı da araştırmacılara çeşitli engeller çıkarır.¹ Biyografi, tarihte öne çıkan insanların hayatını okuyucuya aktarmak ihtiyacından çıkmış olup bunu sistematik bir usulle kâğıda aktarma sürecidir. Zamanla sıradan insanların hayatı da biyografinin ilgi alanına girmiştir. İnsanların yaşamları biyografi aracılığıyla yeniden şekillenmekte, tutarlı bir bütünlüğe ve kalıba dökülmektedir.² Biyografi, farklı tarihi dönem ve soruna yeni bir ışık tutmanın ve daha önce ihmal edilmiş olan bireyleri tarihi analiz çerçevesine dâhil etmenin yollarını sunduğu için daha merkezi bir konuma gelmektedir.³ Bununla beraber biyografi tarihsel gerçekliğin sadece bir yüzünü aydınlatabilir, tümüne bir katkı sunması mümkün değildir. Bu çalışmada da biyografinin bu özelliklerinden istifade edilmeye çalışılmıştır.

Tabibzâde Abdülkerim Paşa, son dönem Osmanlı siyasi, sosyal ve kültürel tarihinde önemli bir konuma sahip bürokrat, devlet adamı ve aydınıdır. II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde “*İstanbul Keldânî Cemaati Reisi*” unvanı ile tanınmaktadır. Siyasi, sosyal ve kültürel faaliyetleri arşiv dosyaları arasında kalmış ve unutulmuştur.⁴ Hayatı hakkındaki bilgiler çok azdır.⁵ Uzun yıllar Zabtiye Nezareti’nde baş tercüman olarak hizmet ettikten sonra Şûrâ-yı Devlet azalığı yapmıştır. Bu çalışma ile unutulmuş bir devlet adamı, bürokrat, muallim ve müellif/ahlak yazarı olan Tabibzâde Abdülkerim Paşa’nın tanıtılması, biyografisindeki eksiklikler ve hataların düzeltilmesi ve araştırmacıların dikkatine sunulması amaçlanmıştır.

1. II. Abdülhamid Dönemi

1.1. Tabibzâde Abdülkerim’in Eğitim hayatı

Tabibzâde Abdülkerim Paşa, Keldânî milletine mensup bir Osmanlıydı. Keldânîler, Sami kavimlerinden Aramîlerin bir kolu olup isimlerini yaşadıkları Güney Mezopotamya’daki Kalde bölgesinden alan kabileler topluluğudur. Keldânîler, Asurîler ve Süryaniler köken

¹ Ethan L. Menchinger, *İlk Modern Osmanlı Ahmed Vâsıf’ın Fikri Gelişimi*. Çeviren Nurettin Elhüseyni, (İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022), 35.

² Abdülhamit Kırmızı, *Otur Baştan Yaz Beni*. (İstanbul: Küre Yayınları, 2013), 24-26.

³ Barbara Caine, *Tarih ve Biyografi*. Çeviren Müge Sözen, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019), 15.

⁴ Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA.) Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d.), 66/385, (29 Z. 1281 [25 Mayıs 1865]). Sicill-i Ahvaldeki özgeçmişinin transkripsiyonu için bkz. İshak Şimşek, “Sicill-i Ahval Defterlerinde Diyarbakırlı Yöneticiler” (yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013) 57-61; BOA, Şûrâ-yı Devlet Sicilleri (ŞD. SAİD.), 21/1; Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), Muamelat Genel Müdürlüğü (MGM.). 30.10.0/11.68.7, (26 Aralık 1932).

⁵ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Târihinin Önemli Olayları ile Birlikte Yeni Mülkiye Târîhi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*. (Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969) III: 188; Şevket Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*. (İstanbul: Diyarbakır’ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, 1978) III: 113; Belkis Altunış Gürsoy, “Atakan, Abdülkerim”, *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. (Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002) 1: 526; İhsan Işık, “Atakan, Abdülkerim”, *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi*. (Ankara: Elvan Yayınları, 2006) 1: 412; Eyüp Şahin, *Osmanlı’dan Cumhuriyet’e Gayrimüslim Polis Biyografileri*. (Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2013) 1: 97-99; SALT Araştırma, <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/216813> erişim tarihi: 24.06.2025.

olarak ayındırlar. Hristiyanlıkta monofizit (İsa'nın tek tabiatı yani tanrı olduğu) inancındakilere Süryani, İstanbul Patriği Nestorius'un (382-451) İsa'nın hem tanrı hem de insan olarak iki tabiatı bulunduğu görüşünü benimseyenlere Nesturî veya Asurî, Nesturî inancındakilerin Roma'ya bağlanıp Katolik olanlarına Keldânî denilmektedir. 1553'te Papa III. Julius'un verdiği izinle Keldânî Katolik Kilisesi kurulmuştur. Aynı tarihte Osmanlı Devleti de Keldânî patriğine Keldânî milletinin başı olduğuna dair bir berat vermiştir. 1828'de Papa, Diyarbakır ve Musul'daki patriklik merkezlerini birleştirmiş ve Musul Keldânîlerin patriklik merkezi olmuştur.⁶

Keldânîlerin Osmanlı Devleti'nde ayrı bir millet olarak tanınması 1844 tarihindedir.⁷ Keldânîler Osmanlı topraklarında Musul, Bağdat ve Doğu Anadolu bölgesine yerleşmişlerdi. İbadetlerinde Süryaniceyi kullanıyorlardı.⁸ Keldânîlerin nüfusu 1897'de Arap vilayetleri hariç 5.768'tir.⁹ 1914 nüfus sayımında ise Keldânî nüfusu 13.211'dir.¹⁰ Abdülkerim Paşa'nın reisliğini yaptığı İstanbul'daki Keldânî nüfus ise 1914'teki sayısı 476 kişidir.¹¹

Tabibzâde Abdülkerim, Diyarbakır'da Emir Tabibzâde olarak tanınan Katolik Keldânî milletinden bir aileye mensuptur.¹² 17 Ağustos 1864'te Diyarbakır'da doğdu.¹³ Babası Diyarbakır Vilayet Meclisi üyesi Emir Tabibzâde Mansur Hekim Bey, annesi Zehra Hanım'dır.¹⁴ Abdülkerim Efendi'nin tespitlerimize göre İlyas Mansur ve Mihail Latif adlarında iki erkek kardeşi ve Kazbina isminde kız kardeşi vardır.¹⁵ İlk tahsilini Diyarbakır'daki Keldânîlere ait Mekteb-i İbtidai'de 1871'de tamamlamasının ardından yine buradaki Keldânî Mekteb-i Rüşdiyesi'nden 1874'de mezun oldu.¹⁶

⁶ Kadir Albayrak, *Keldânîler ve Nastûriler*, (Ankara: Vadi Yayınları, 1997) 72, 107-109, 113-116; Kadir Albayrak, "Keldânîler", *TDV İslam Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022) 25: 207-210; Kadir Albayrak, "Nestûrîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007) 33: 15-17; Önder Kaya, *İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar*. (İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2017) 209-210; Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*. Çeviren Ali Reşad, Hazırlayan Akın Bedirhan, (İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1990) 282; Canan Seyfeli, "Keldânî Patrikliğinin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)," *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, no. 32 (2018): 90-105.

⁷ Gülnihâl Bozkurt, *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989) 42.

⁸ M. Necati Kenanoğlu, *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*, (İstanbul: Klasik Yayınları, 2004) 128.

⁹ Cem Behar, *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*, (Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Matbaası, 1996) 50; Kemal H. Karpat, *Osmanlı Nüfusu (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Çeviren Bahar Tırnakçı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003) 235.

¹⁰ Orhan Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*. (İstanbul: Ekim Yayınları, 2008) 169.

¹¹ Sakin, *Osmanlı'da Etnik Yapı*, 207.

¹² BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2.

¹³ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7. vr. 90.

¹⁴ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Târîhi*, 188. Abdülkerim Efendi ve babası "... oranın Keldânî cemâat-i sâdika-i Osmaniyyesi hânedarından Babilli Emir Tabibzâde müteveffâ Mansûr Hekim Bey'in mahdûmudur." Bkz. Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 1. Zehra Hanım 16 Temmuz 1915'de vefat etmiştir. Bkz. *Sabah*, "Vefat", (4 N. 1333 [17 Temmuz 1915]) 4.

¹⁵ Mihail Latif Bey'in Sicill-i Ahval'deki özgeçmişini için bkz. BOA. DH. SAİD.d. 22/449, (29 Z. 1281 [25 Mayıs 1865]). "Kaimmakamlıktan mütekaid Emir Tabibzâde Doktor İlyas Mansûr Bey ve Abdülkerim Paşa ile Dersâadet İstinaf Mahkemesi azasından Latif Bey'in valideleri Zehra Hanım dünkü gün vefat etmiştir." Bkz. *Sabah*, "Vefat", 4; BOA. Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.), 420/4, (8 C. 1317 [14 Ekim 1899]).

¹⁶ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 97. 1870'de Diyarbakır merkezde Keldânîlerin bir okulu vardı. Bkz. Hatip Yıldız, *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014) 273. Rüşdiyenin adı Rüşdiye-i Vatan'dır. Keldânîlere ait mektebin kuruluş tarihi bilinmemektedir. Rüşdiye-i Vatan mektebine 30 Ocak 1890'da ruhsat verilmiştir. Sorumlu müdürü Keşiş İsteyan Efendi olup 17 erkek öğrencisi vardı. Bkz. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*, (Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye: Matbaa-i Âmire, 1317) 1202-1203.

Abdülkerim Efendi, eğitimine devam etmek için 1 Eylül 1876'da İstanbul'a gitti.¹⁷ Burada Galatasaray Mekteb-i Sultanisinin idadi kısmından 29 Haziran 1883'te Türkçe ve Fransızca olarak iki şahadetname/diploma aldı.¹⁸ Bu şahadetnameler "Edebiyat" ile "Ulûm ve Fünûn" alanlarındadır.¹⁹ Mekteb-i Sultanininin 50. yılı için hazırlanan anma kitabında Abdülkerim Efendi için "Abdülkerim Tabib mülga Zabtiye Nezâreti baş tercümanı" ifadesi geçer.²⁰ Galatasaray Mekteb-i Sultanisinden sonra Mekteb-i Mülkiye-i Şahane'ye devam etti ve 30 Temmuz 1885'de "Ulûm-ı Siyasiyye" şahadetnamesi aldı.²¹ Mülkiyeden mezun olduğunda ileri seviyede Arapça, Türkçe ve Fransızca dillerinde konuşup yazabiliyordu.²² Eğitimine devam etmek isteyen Abdülkerim Efendi, 23 Ekim 1885'de Mekteb-i Hukuk'a kaydını yaptırdı.²³

1.2. Tabibzâde Abdülkerim'in Memuriyet Hayatı

Abdülkerim Efendi, 28 Kasım 1885'de Hariciye Nezareti'ne bağlı "Umûr-ı Hukukiye-i Muhtelîte Kalemi"nde stajyer memur oldu.²⁴ 1880'de kurulan bu kalem siyasi ve mezhepler ile Osmanlı tebaası ve yabancılar arasındaki adli meseleler, pasaport ve ikamet tezkirelerinin tasdikiyle ilgilenirdi.²⁵ 16 Aralık 1885'de Vodina kaymakamlığına atandı.²⁶ Fakat bir irade-i seniyye ile 26 Aralık 1885'de yabancı dillerdeki yazışmaların tercüme edilip saklandığı "Tahrîrât-ı Ecnebiye Kalemi" ikinci sınıf kâtipliğine tayin edildi.²⁷ Bu kalem ağırlıklı olarak gayrimüslim Osmanlı tebaasından oluşmaktaydı.²⁸ 19 Şubat 1886'da kendi ifadesiyle Beyrut Maarif Müdürlüğü'ne tayin edilmiş fakat sağlık sorunları gerekçesiyle istifa etmiştir.²⁹ Bu memuriyeti Sicill-i Ahvâldeki tercüme-i hâlinde yoktur. Sağlık sorunlarını gerekçe göstermesi, onun İstanbul'dan ve Keldânî cemaatinden ayrılma konusundaki isteksizliğiyle bağlantılı bir gerekçe olarak değerlendirilebilir.

¹⁷ BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2.

¹⁸ 1883 mezunlarında ismi "Abdülkerim Tabibzâde Efendi" olarak geçmektedir. Bkz. Vahdettin Engin, *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*, (İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016) 156.

¹⁹ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 1; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 97.

²⁰ *Mekteb-i Sultânînin Ellinci Sene-i Devriye-i Tesisi Münasebetiyle Neşr Olunmuştur*. (İstanbul: Matbaa-i Âmire, 1918) 93.

²¹ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 1; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 97. *Salnâme-i Nezâret-i Maârif-i Umûmiyye*. (Dârü'l-Hilâfetü'l-Âliyye: Matbaa-i Âmire, 1316) 520. Tabibzâde Abdülkerim, Mekteb-i Mülkiye'nin kuruluşundan itibaren mezun olanlar arasında Keldânî milletinden mezun olan tek kişidir. Bkz. Resul Babaoğlu, *Mekteb-i Mülkiye (1859-1960) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilimsel ve Kültürel Modernleşmenin Kurumsallaşması*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020) 90.

²² BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 97.

²³ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 86.

²⁴ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 97.

²⁵ Aydın Çakmak, "Hariciye Nezâreti (1836-1924)" (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2020) 133-134.

²⁶ BOA. ŞD. 3102/40 (25 N. 1330 [7 Eylül 1912]); Salt Araştırma, *Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi*, 1; Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, "Atakan, Abdülkerim", 526; Işık, "Atakan, Abdülkerim", 412.

²⁷ BOA. ŞD. 3102/40; BOA. DH. SAİD.d. 66/385; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Hariciyye*, 1306, s. 258; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi Osmanlı Dışişleri Bakanlığı Yıllığı 1306/1889*. Hazırlayan Ahmet N. Galitekin, (İstanbul: İşaret Yayınları, 2003) II: 177.

²⁸ Aydın Çakmak, "Hariciye Nezâreti (1836-1924)", 111-112.

²⁹ Salt Araştırma, *Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi*, 1.

Abdülkerim Efendi, 14 Ağustos 1889'da üçüncü sınıf kaza kaymakamlığı hakkını kazandı.³⁰ Hariciye Nezareti'ndeki memuriyetinin ardından 8 Nisan 1890'da Zabtiye Nezareti'nde tercümanlığa başladı.³¹ Keldânî Patriği Butrus İlya Abdulyunan (1840-1894) hükümetin izniyle Avrupa'ya gönderilmişti.³² Patrik Avrupa'da Osmanlı Devleti'nin "bütün Osmanlı tebaası için bir rahmet" olduğunu anlatmıştı. Keldânî Patriğinin sarayı ziyaretinde Abdülkerim Efendi'de bulunmuş, huzura kabul edilerek II. Abdülhamid'e takdim edilmişti.³³ Abdülkerim Efendi görevindeki azmi, gayreti, davranışlarındaki iyi halinden dolayı 27 Aralık 1893'de askeri rütbelerden miralaya denk mülkî bir rütbe olan "sınıf-ı sâniye"ye terfi ettirildi.³⁴ Onun Fransızcaya olan hakimiyeti, İspanyol seyyah Saturnino Ximénez'in Doğu Anadolu gezisinde tercüman olmasını sağladı.

1.3. Tabibzâde Abdülkerim'in İspanyol Seyyah Saturnino Ximénez ile Doğu Anadolu Seyahati

Abdülkerim Efendi'nin hayatında önemli bir yeri olan Saturnino Ximénez (1853-1933) tarih ve arkeolojiye meraklı İspanyol gazeteci, yazar, savaş muhabiri, çevirmen ve gezgindir.³⁵ Madrid ve Barselona üniversitelerinde okuduktan sonra Paris, Berlin ve Leipzig'de tarih, arkeoloji ve dilbilim alanlarında çalışmalarını ilerletti. Entelektüel merakları ve ilgi alanları genişti. Gazetecilikle beraber siyasi faaliyetlere de katıldı. İspanya tahtı için yapılan III. Karlist Savaşı'nda (1872-1876) savaş muhabiriydi. 1876'da Doğu Avrupa'ya seyahat etti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'ne savaş muhabiri olarak katıldı ve izlenimlerini Madrid'deki haftalık *La Academia* dergisinde yayınladı.³⁶ Saturnino Ximénez, Rusya üzerinden 1894'te İstanbul'a geldiğinde Ermeni meselesi de uluslararası bir durum almıştı. Ximénez, Doğu Anadolu'ya yapmış olduğu seyahatten sonra Londra'ya gitmiş, gözlemlerini hem kitap haline getirmiş hem de konferanslarla anlatmıştı. 1908'te İstanbul'da idi. 1912'de İstanbul'da kapağında "Anadolu, Suriye, Filistin, Kalde, Arabistan, İran, Türkistan, Afganistan ve Hind'e dair notlar, belgeler ve raporlar külliyatı" yazan "Archives Asiatiques" adında bir dergi çıkardı.³⁷ İstanbul'dan sonra St. Petersburg'a yerleşip ve Bolşevik karşıtı yayınların editörlüğünü yaptı. 1923'te Batı Anadolu Bölgesine yapmış olduğu seyahatleri "*l'Asie Mineure en ruines*" başlığı ile kitap olarak yayınladı.³⁸ Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra Stockholm'de ikamete başladı. Saturnino

³⁰ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98.

³¹ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98.

³² David Wilmshurts, *The Ecclesiastical Organisation of The Church of The East, 1318-1913*. (Leuven: Peeters Publishers, 2000) 742; Seyfeli, "Keldânî Patrikliğinin İdaresi" 109.

³³ Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 2.

³⁴ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 2.

³⁵ Marc Mendoza, "Los trabajos historico-arqueologicos de Saturnino Ximénez durante el periodo 1877-1899". *Aula Orientalis*, no. 39/2 (2021) 263-292; https://es.wikipedia.org/wiki/Saturnino_Ximenez_Enrich erişim tarihi: 24.06.2025.

³⁶ Esther Vazques Minguez, "Viaje a Grecia y las ruinas del Asia Menor (1923). El testimonio de Saturnino Ximénez y Enrich". *Homenaje A Ricardo Olmos Per speculum in aenigmate Miradas sobre la Antigüedad* içinde. Editör Pedro Badenas de la Pena vd. (Madrid: Asociación Cultural Hispano-Helénica, 2014) 613.

³⁷ Semavi Eyice, *Archives Asiatiques, TDV İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991) 3: 349.

³⁸ Saturnino Ximénez, *l'Asie Mineure en ruines*, (Paris, Librairie Plon 1925). Türkçesi için bkz. Saturnino Ximénez, *Anadolu Harabeler İçinde*, Çeviren Murat Derler (İstanbul, Heyamola Yayınları, 2021).

Ximénèz, 1933'te Paris'te ölümüne kadar Avrupa şehirlerinde dolaşıp görüşlerini ilgililere anlatmaya devam etti.³⁹

Osmanlı Devleti, uluslararası bir duruma dönüşen Ermeni meselesini Avrupa kamuoyuna anlatabilecek biri olarak gördüğü Londra Coğrafya Bilimleri üyesi olan İspanyol seyyah Saturnino Ximénèz'in *Vilâyât-ı Sitte'*ye seyahatine izin vermişti. Bu seyahatte Abdülkerim Efendi, bir yıla yakın Ximénèz'e tercümanlık yapmıştı.⁴⁰ Abdülkerim Efendi, tercümanlığın yanında Osmanlı hükümetince *Vilâyât-ı Sitte'*deki karışıklığın giderilmesi ve asayişin sağlanması için halka nasihatle görevlendirilmişti.⁴¹ Saturnino Ximénèz, Bitlis'te bulunduğu sırada Ermeni olayları başlamıştı.⁴² Ağustos 1894'te Ermeniler, Hınçak komitesinin kışkırtmaları sonucunda Bitlis Sason'da ayaklanmıştı. Ayaklanma bastırıldıktan sonra da bölgede huzursuzluklar devam etmişti.⁴³

Abdülkerim Efendi, bu görevini 1 Ocak 1924'te "*Heyet-i Vekile Riyâseti*"ne yazdığı dilekçede anlatmıştır. Buna göre 1894'teki Ermeni olayları üzerinden Rusya'nın *Vilâyât-ı Sitte'*yi istila ve işgaline engel olmak üzere Halil Rifat Paşa'nın (1827-1901) Dahiliye Nazırlığı esnasında (1891-1895) Anadolu'ya gönderilmiştir. Bir seneye yakın süre *on vilayeti* dolaşmış, Ermeniler ile Müslümanların arasını bulmuştur. Bu sayede Rusların *Vilâyât-ı Sitte'*de işgal emeline kavuşmasına mâni olduğunu abartılı bir biçimde iddia etmiştir.⁴⁴

Saturnino Ximénèz Doğu Anadolu'ya yapmış olduğu bu seyahati 1895'te kitaplaştırdı.⁴⁵ Ximénèz, gezisinde Yozgat'taki Ermenilerin seçtikleri Ermeni tercümanlarla iletişime geçtiğini ve görüşmelerini tek başına yaptığını anlatır.⁴⁶ Bu ifadeler Abdülkerim Efendi'nin bazen geri planda kaldığını göstermektedir. Ximénèz'in kitabı Osmanlı Devleti'nin Londra Sefareti tarafından iki bin adet bastırılarak milletvekillerine ve gazetecilere dağıtılmıştır.⁴⁷ Ximénèz 1894'teki Ermeni olayları üzerine Osmanlı Devleti lehindeki gözlem ve görüşlerini başta Londra olmak üzere Avrupa'da çeşitli konferanslar ve röportajlarla açıklamıştır.⁴⁸

³⁹ Minguez, "El testimonio de Saturnino Ximénez y Enrich", 613; Joseph Pla, *Homenots*, Primera serie, (Barcelona, ePubCat, 1969) 11: 402-435.

⁴⁰ BOA. Y. HUS. 302/88 (10 M. 1312 [14 Temmuz 1894]).

⁴¹ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; Tark Ziya Arvas, "Doğu'da Müslüman-Hristiyan Münasebetleri ve Ermeni Olaylarına Dair Saturnino Ximenez'in Düşünceleri ve Batı Basınında Ximenez Tartışması," *History Studies* 15, no. 1 (2023): 1-17, <http://doi.org/10.9737/hist.2023.1113>.

⁴² Saturnino Ximénèz'in Sason olayları sırasında bölgede olduğuyla ilgili Osmanlı arşivindeki bazı belgeler için bkz. BOA. HR. SYS. 2837/31, (12 B. 1312 [9 Ocak 1895]); BOA. HR. SYS. 2837/32, (13 B. 1312 [10 Ocak 1895]); BOA. HR. SYS. 2837/33, (13 B. 1312 [10 Ocak 1895]); BOA. HR. SYS. 2837/34, (14 B. 1312 [11 Ocak 1895]); BOA. HR. SYS. 2837/36, (13 Ş. 1312 [9 Şubat 1895]); BOA. HR. SYS. 2837/37, (10 N. 1312 [7 Mart 1895]).

⁴³ Ali Karaca, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. (İstanbul: Eren Yayınları, 1993) 44-45; Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi Birinci Meşrutiyet ve İstibdat Devirleri (1876-1907)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2007) 137-138.

⁴⁴ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 76.

⁴⁵ Saturnino Ximénèz, *Kurds and Armenians*. (London: The Doré Printing Company, 1895); Saturnino Ximénèz'in 16 sayfalık kitapçığının tercümesi için bkz. BOA. Hariciye Nezareti, Siyasi (HR. SYS.) 2837/36. Kitapçığın İngilizce kopyası için bkz. BOA. HR. SYS. 1831/26, (11 Ocak 1895). Kitabın özeti için bkz. Arvas, "Doğu'da Müslüman-Hristiyan Münasebetleri", 4-5.

⁴⁶ Ximénèz, *Kurds and Armenians*, 12.

⁴⁷ BOA. HR. SYS. 1831/26, vr. 2; BOA. Y. HUS. 302/88.

⁴⁸ Recep Karacakaya, *Kaynakçalı Ermeni Meselesi Kronolojisi (1878-1923)*. (İstanbul: T. C. Başbakanlık Devlet Arşivleri Genel Müdürlüğü Osmanlı Arşivi Daire Başkanlığı Yayınları, 2001) 26; Don Ramiro, *Las Chafarinas y El Problema de Occidente*, *La Ilustracion Espanola Y Americana*, no. 42 (1902): 290-291.

Ximénèz, olaylara hümanist bir bakış açısıyla baktığını, felsefenin ve hoşgörünün hâkim olduğu bu yüzyılda (19. Yüzyıl) Müslümanları sırf dinlerinden dolayı sorgulamanın haksızlığını belirtir.⁴⁹ İstanbul'dan yola çıktığında hiçbir Ermeni'nin kendisine yaklaşmasına izin verilmeyeceği konusunda uyarıldığını belirttiği sonradan bu yasağa dair bir işaret görmediğini ve hatta sadece Ermenilerin katıldığı Müslümanların davet edilmediği toplantılarda bulunduğunu anlatır.⁵⁰ Çok seyahat ettiğini ve Türkiye'deki gibi büyük bir hoşgörünün olduğu başka bir ülke görmediğini itiraf eder.⁵¹ Saturnino Ximénèz görüşlerini bir eser halinde kaleme almış olmasına rağmen, Abdülkerim Efendi'nin Ermeni meselesine dair düşüncelerine ilişkin elimizde herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Böyle önemli bir görev dönüşünde, gözlemlerini yetkili makamlara bir rapor şeklinde sunmamış olması ihtimal dışı görünmektedir; ancak mevcut arşiv taramalarında konuya dair bir belgeye henüz ulaşamamıştır.

1.4. Tabibzâde Abdülkerim'in Van Vali Muavinliği

Osmanlı Devleti 13 Temmuz 1878'de imzaladığı Berlin Antlaşması'nın 61. Maddesi ile Ermeniler için ıslahatlar yapmayı taahhüt ediyordu.⁵² Osmanlı Devleti bu taahhüdü yerine getirmek için 1895'de Vilâyât-ı Sitte olarak tanımlanan Erzurum, Van, Bitlis, Diyarbakır, Ma'mûretülaziz ve Sivas vilayetlerinde uygulanmak üzere bir Islahat Layihası hazırladı. Bu Islahat Layihasının Birinci Maddesinde, her vilayete 22 Ocak 1871 tarihli vilayetler nizamnamesinin ikinci kısmı hükmüne göre gayrimüslim bir vali muavini/yardımcısı tayin edilecektir. Abdülkerim Efendi, Islahat Layihasının birinci maddesine göre 1 Aralık 1895'de Van vali muavinliğine atandı.⁵³

Abdülkerim Efendi'nin vali muavinliği bir ay sürdü. İstanbul'dan ayrılmadan Van vali muavinliğinden 31 Aralık 1895'de Meclis-i Vükelâ kararıyla alınarak önceki görevine atandı.⁵⁴ Van vali muavinliğinden alınma sebebi "*adem-i kifâyeti ve mâruf*" olmadığı yani idari yetersizliği ve bilinmeyen bir kişi olduğu iddiasıdır.⁵⁵ Ateşizâde'nin notlarında ise istifa ettiği belirtilir.⁵⁶ Siciline 13 Mart 1896'da "*erbâb-ı ehliyet ve iktidardan*" olduğu ifadesi eklenmiştir.⁵⁷

Abdülkerim Efendi'nin vali muavinliğinden alınmasındaki sebep Zabtiye Nazırı Hüseyin Nazım Paşa'nın (1854-1927) sadarete gönderdiği itiraz tezkiresidir.⁵⁸ Hüseyin Nazım Paşa,

⁴⁹ Ximénèz, *Kurds and Armenians*, 5.

⁵⁰ Ximénèz, *Kurds and Armenians*, 12.

⁵¹ Ximénèz, *Kurds and Armenians*, 6; Arvas, "Doğu'da Müslüman-Hristiyan Münasebetleri", 4.

⁵² Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997) 525-527.

⁵³ BOA. Yıldız Perakende Evrakı, Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK.BŞK), 43/58 (28 R. 1313 [18 Ekim 1895]); BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98; Ali Karaca, *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa*, 217-222.

⁵⁴ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98.

⁵⁵ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98. Abdülkerim Efendi'nin Van vali yardımcılığı görevinden alınma sebebi olan "*adem-i kifâyeti ve mâruf olmadığı*" ifadelerinin Sicill-i Ahval'deki tercüme-i halinde düzeltilmesi için yaptığı faaliyetler hakkında bkz. Mustafa Oğuz, "Tabibzade Abdülkerim Paşa ve Sicill-i Ahvaldeki Sicilini Düzeltme Süreci", *Sosyal Bilimler* içinde. Editör Banu Özbucak Albar (Afyonkarahisar: Yaz Yayınları, 2024), 41-59.

⁵⁶ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 2.

⁵⁷ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; BOA. ŞD. 3102/40, vr. 6; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 98.

⁵⁸ BOA. ŞD. 3102/40, vr. 6; BOA. Zabtiye (ZB). 333/67 (16 Ca. 1327 [5 Haziran 1909]).

Abdülkerim Efendi'nin *iktidar sahibi olmadığı* iddiasıyla görevden alınmasını yerine yetenekli ve kabiliyetli olduğunu belirttiği Ermeni İstapan Melikyan Efendi'nin atanmasını istemiştir.⁵⁹

Abdülkerim Efendi, 24 Mart 1896'da bir dilekçe ile tekrar bir vali muavinliğine tayinini istedi.⁶⁰ Fakat vali muavinliği veya mutasarrıflık istekleri karşılıksız kaldı.⁶¹ Mutasarrıflık isteği meslek içinde yetişenlerin şevk ve gayretlerini kıracağı bunun da mağduriyetlerine sebep olacağı gerekçesi ile kabul edilmemiştir.⁶² Abdülkerim Efendi, Keldânî Katolik cemaatine mensup bir gayrimüslim Osmanlı olarak Papalıktan 2 Haziran 1897'de üçüncü rütbeden *Saint Gregory Nişânı* almıştır.⁶³ Bulgaristan Prensiğinden de 27 Haziran 1898'de üçüncü rütbeden *Civil Merit Nişânı*'nı almıştır.⁶⁴ Van vali muavinliği görevinden sonra 1 Temmuz 1898'de "*mâbeyn-i hümayun tercümanı*" olduğu iddia edilmiştir ancak "*Sicill-i Ahvâl'deki tercüme-i hâlinde*" böyle bir bilgi yoktur.⁶⁵

1.5. Tabibzâde Abdülkerim'in Van Vali Muavinliği Sonrası Memuriyet Hayatı

Abdülkerim Efendi Zabtiye Nezareti'nde baş tercüman olarak çalışmaya devam ederken rütbesi 3 Şubat 1900'de sâniye sınıfından "*rütbe-i mütemâyize*"ye yükseltildi.⁶⁶ Okumaya ve eğitime meraklı olduğundan 24 Eylül 1900'de Dârülfünûn-ı Şahane'nin Edebiyat şubesine kaydoldu.⁶⁷ Keldânî Patrik vekili seçilen Yusuf Garib Efendi'nin 20 Kasım 1901'de Babıali'ye teşekkür ziyaretinde ona eşlik etti.⁶⁸ 1901 tarihi Abdülkerim Efendi için devlet nişanları aldığı bir yıl oldu. Kendisine 4 Şubat 1901'de üçüncü rütbeden *Mecidî Nişânı*⁶⁹ ve 12 Ağustos 1901'de *Nişân-ı Ali-i Osmanî*'nin üçüncü rütbesi verildi.⁷⁰ İran'ın diplomatik ve siyasi nüfuz kazanma politikasının gereği olarak dağıttığı nişanlardan Abdülkerim Efendi'ye de verildi. Kendisi 14 Kasım 1901'de üçüncü rütbeden *Şir û Hurşid Nişânı*'nı aldı.⁷¹ Bu nişanlardan başka Hicaz

⁵⁹ BOA. İrade, Taltifat (İ. TAL.) 89/38, (13 Ş. 1313 [22 Ocak 1896]); BOA. DH. SAİD.d. 175/501 (29 Z. 1260 [9 Ocak 1845]); BOA. ŞD. 3102/40, vr. 6.

⁶⁰ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 2.

⁶¹ BOA. ZB. 329/94 (28 L. 1324 [15 Aralık 1906]); BOA. ZB. 329/137 (1 Za. 1324 [17 Aralık 1906]); BOA. ZB. 334/61 (8 C. 1327 [27 Haziran 1909]).

⁶² BOA. DH. Sicil Kalem Evrakı, (EUM. SCL.). 14/79, (25 S. 1329 [25 Şubat 1911]).

⁶³ BOA. İ. TAL. 114/54, (1 M. 1315 [2 Haziran 1897]); BOA. BEO. 960/71959, (5 M. 1315 [6 Haziran 1897]).

⁶⁴ BOA. DH. SAİD.d. 66/385.

⁶⁵ Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 118; BOA. DH. SAİD.d. 66/385. Mabeyn-i Hümayuna gelenleri gösteren bir belgede "*Zabtiye Nezâreti Arabî mütercimi ve Keldânî cemâati reisi Abdülkerim kulları*" ifadesi geçer. Bkz. BOA. Yıldız Perakende Evrakı, Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y. PRK. SGE). 9/29, (17 M. 1319 [6 Mayıs 1901]).

⁶⁶ BOA. İ. TAL. 202/42, (2 L. 1317 [3 Şubat 1900]).

⁶⁷ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 2.

⁶⁸ *Journal de Salonique*, "Dans L'empire", (21 Kasım 1901): 3.

⁶⁹ BOA. İ. TAL. 241/35 (17 L. 1318 [7 Şubat 1901]). Abdülkerim Paşa'nın eşi Selime Temriz'e de 14 Mayıs 1901'de üçüncü dereceden *Şefkat Nişânı* verildi. Bkz. BOA. DH. MKT. 2493/19 (16 S. 1319 [4 Haziran 1901]). İstanbul Keldânî Patrik vekili Yusuf Garib'in Selime Temriz Hanıma Şefkat Nişânının ikinci rütbesini istediği dilekçe için bkz. BOA, Yıldız, Arzuhal Jurnal, (Y. PRK. AZJ). 56/38, (tarihsiz). Nişanlar için bkz. Metin Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*. (İstanbul: DMC Yayınları, 2001) 286-292.

⁷⁰ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; *Sabah*, "Nişân," (29 R. 1319 [15 Ağustos 1901]) 1; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 99.

⁷¹ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; BOA. BEO. 1747/131002, (8 Ş. 1319 [20 Kasım 1901]); Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 99. İran'ın diplomatik ve siyasi nüfuz için nişanları kullanmasına dair bir çalışma için bkz. Akın Kiren, "Osmanlı-Kaçar Münasebetlerine Nişânlar Üzerinden Bakmak: II. Abdülhamid Dönemine Dair Bir İnceleme," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 45, (2019), 158-159, 162-163.

Demiryolu inşasına yapmış olduğu bağıştan dolayı *Hamidiye Hicaz Demiryolu Madalyası*'nın nikelden olanını 3 Aralık 1903'de aldı.⁷²

Abdülkerim Efendi'ye 2 Şubat 1902'de Osmanlı Devleti'ne yaptığı hizmetlerden dolayı II. Abdülhamid tarafından "*Âsitâne-i Âliyye Keldânî Cemâati Reisi*" unvanı verildi.⁷³ 1 Haziran 1902'de Keldânî Patriği Emmanuel Thomas'nın (1852-1947) İstanbul'a gelişinde "*huzûr-ı hümâyün tercümanlığı*"'nı yaptı.⁷⁴ Huzûr-ı hümâyün tercümanlığına mükafaten 1 Haziran 1902'de Rumeli Beylerbeyliği payesiyle paşalığa terfi etti.⁷⁵ Keldânî Patriği Emmanuel Thomas'nın Avrupa'dan dönüşünde II. Abdülhamid ile 14 Eylül 1902'de görüşmesinde de huzûr-ı hümâyün tercümanlığını Abdülkerim Paşa yaptı.⁷⁶

Abdülkerim Paşa, Keldânî patriğinin Avrupa'nın önemli şehirlerinde konferanslar verdiği, İslamiyet ile Türklüğün medeniyete düşman olmayıp aksine insanlığa ve ilerlemeye hizmet ettiğine dair sözlerini II. Abdülhamid'in huzurunda tercüme etmişti. Ateşizâde'ye göre Abdülkerim Paşa'nın huzûr-ı hümâyün tercümanlığındaki başarısından dolayı Şûrâ-yı Devlet üyeliğine atanmıştı.⁷⁷ Ateşizâde'nin verdiği bu bilgi hatalıdır. Abdülkerim Paşa'nın Şûrâ-yı Devlet'e üye olarak atanması 6 Temmuz 1920 tarihindedir.⁷⁸

2. II. Meşrutiyet Döneminde Tabibzâde Abdülkerim Paşa

II. Meşrutiyet'in 23 Temmuz 1908 tarihindeki ilanı sonrasında Abdülkerim Paşa, 18 Ağustos 1908'de Kanûn-i Esâsî'nin ilanı sebebiyle Beyoğlu'ndaki Keldânî Patrikhanesi'nde cemaat reisi olarak İttihat ve Terakki Cemiyeti'ne şükranlarını sunan bir konuşma yaptı.⁷⁹ Aralık 1908'de yapılan mebus seçimlerinde sandık kurulunda müşahit üye idi.⁸⁰

Abdülkerim Paşa, Van vali muavinliğinden alındıktan sonra vali yardımcılığı ve mutasarrıflık için girişimlerde bulunmuştu. II. Meşrutiyet'ten sonra ise Keldânî patrikliği

⁷² BOA. DH. SAİD.d. 66/385; Şahin, *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*, 99; *Salnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmaniyye. 1325 (1907) Sene-i Hicriyesine Mahsus*, (Dersâadet: Ahmed İhsan Matbaası, 1322) 44; Ufuk Gülsoy. *Hicaz Demiryolu*. (İstanbul: Eren Yayınları, 1994) 86-89; Erüreten, *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları*, 278-279. Hicaz demiryolunun yapımında hizmetleri görülen ve yardımda bulunanlara verilen Hicaz Demiryolu Madalyası'nın nikelden olanı 5 altından 50 altına kadar yardımda bulunanlara verilmekteydi. Bkz. Mehmet Zeki Pakalın. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. (İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993) 1: 812.

⁷³ BOA. DH. SAİD.d. 66/385; İstanbul gazetesinde "*50 Yıl Önce İstanbul*" başlığıyla "*Tabibzâde Abdel Kérim pacha, président de la communauté chaldéenne*" yazılıdır. Bkz. *Istanbul*, "İstanbul, y a 50 ans", (19 Haziran 1953) 4.

⁷⁴ BOA. Dahiliye, Mektubi Kalemî (DH. MKT.). 514/8, (20 S. 1320 [29 Mayıs 1902]); BOA. Bab-ı Ali Evrak Odası (BEO.). 1855/139056, (19 S. 1320 [28 Mayıs 1902]); BOA, BEO: 1864/139748, (4 Ra. 1320 [11 Haziran 1902]); Wilmshurts, *The Ecclesiastical Organisation*, 744; Seyfeli, "*Keldânî Patrikliğinin İdaresi*", 113-114; Patriğin İstanbul'da karşılayanlardan olduğuna dair haber için bkz. *Stamboul*, "Le Patriarche Chaldéen", (30 Mayıs 1902) 1; *Pro Armenia*, "Les Aventures du Patriarche Chaldéen", (10 Haziran 1902) 112. Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 3.

⁷⁵ BOA. İ. TAL. 278/78, (23 S. 1320 [1 Haziran 1902]).

⁷⁶ BOA. DH. MKT. 514/8; BOA. BEO. 1864/139748.

⁷⁷ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 3.

⁷⁸ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 3. Paşa'nın Şûrâ-yı Devlet'e atanma tarihi 1907'dir. Bkz. BOA. Y. PRK.BŞK. 76/111, (29 Z. 1324 [13 Şubat 1907]). Abdülkerim Paşa'nın Şûrâ-yı Devlet azalığı 18 yıl sonra 6 Temmuz 1920'de gerçekleşecektir. Bkz. BOA. ŞD. 3198/88 (23 L. 1338 [10 Temmuz 1920]); BOA. BEO. 4641/348030 (20 L. 1338 [7 Temmuz 1920]); BOA. İrade, Dosya Usulü (İ. DUİT.) 39/35 (19 L. 1338 [6 Temmuz 1920]); *Dersâadet*, "Şûrâ-yı Devlet Azalığı", (22 L. 1338 [9 Temmuz 1920]) 2.

⁷⁹ *Tanin*, "Keldânî Patrikhânesi", (21 B. 1326 [19 Ağustos 1908]) 3.

⁸⁰ *Sabah*, "Rey Pusulaları", (18 Za. 1326 [12 Aralık 1908]) 1. 1908 seçimlerinde sandık kurulunun görevi için bkz. *Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)*. Editör Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Kalkan, (Ankara: TBMM Basımevi, 2022) 11.

üzerinden Meclis-i Ayan üyeliği için kulis faaliyetlerinde bulundu. Mısır ve İstanbul Keldânî Patrikleri, Abdülkerim Paşa'nın Keldânî cemaatini Meclis-i Ayan'da temsil etmesi için sadarete dilekçeler yazdılar.⁸¹ Fakat bu dilekçelerden herhangi bir sonuç çıkmamıştır.

İstanbul Keldânî cemaati Abdülkerim Paşa'nın "*Dersâadet Keldânî Cemâati Reisi*" unvanını kullanmaması için Keldânî Patrikliğine yüze yakın imzanın olduğu bir dilekçe verdi.⁸² Keldânî cemaatinin bu dilekçeleri üzerine "*Dersâadet Keldânî Cemâati Meclis İdâresi*", 22 Mart 1909'da *Tanin* gazetesinde "*Dersâadet Keldânî Cemâati Reisi*" unvanı hakkında bir beyanname yayınladı. Beyannameye aşağıdaki açıklamayı yapmışlardı:

İkdam gazetesinin 5321 numaralı ve 19 Mart 1909 tarihli sayısında⁸³ Keldânî cemaati hakkındaki haber üzerine Keldânî Cemaati Meclis İdaresi olağanüstü toplanmış ve oy birliği ile karar almıştır. II. Abdülhamid devrinde "*Dersâadet Keldânî Cemâati Reisi*" unvanı icat edilmiştir. Bir süredir cemaatin rızası hilafına bu unvanı kullanan Tabibzâde Abdülkerim Paşa'dan unvanın alınması ve iptalini Keldânî cemaati ısrarlı bir şekilde istemiştir. Meselenin çözümü için Musul'daki Keldânî Patrikliğine müracaat edilmiştir. Patriklik 5 Eylül 1908 tarihli cevabında bu unvanı Abdülkerim Paşa'ya kendilerinin vermediğini, unvanın sadece ruhban sınıfına ait olduğunu belirtmiştir. Bunun üzerine meselenin aydınlatılması ve karara bağlanması için Adliye ve Mezâhib Nezareti'ne müracaat edilmiştir. Bu unvanın II. Abdülhamid zamanında kullanılmasına rağmen şimdi hükümsüz ve kanunlara aykırı olduğundan bu unvan ve sıfatı her kim kullanırsa hakkında cemaat namına kanuni işlem yapılacaktır.⁸⁴

Abdülkerim Paşa, Keldânî Cemaati Meclis İdaresi'nin "*Dersâadet Keldânî Cemâati Reisi*" unvanının kullanılmasını men etmesine rağmen bu unvanı kullanmaya devam etmiştir.⁸⁵ İngiltere'nin "*Amirallik Savaş Personeli İstihbarat Bölümü*" tarafından hazırlanan ve "*A Handbook of Turkey in Europe*" isimli 1917'de yayınlanan kitapta Abdülkerim Paşa için "*Keldânî cemaatinin başkanı olduğu ve cemaatle hükümet arasındaki bağlantıyı sağladığı ve çıkan pürüzleri çözdüğü*" yazılıdır.⁸⁶

31 Mart Vakasından sonra 4 Ağustos 1909 tarih ve 111 numaralı "*İstanbul Vilâyetinin ve Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyyetinin Teşkilâtına Dâir Kanun*"un 4. Maddesi ile Zabtiye Nezareti

⁸¹ BOA. DH. MKT. 2615/39-1 (28 Ş. 1326 [25 Eylül 1908]); BOA. Sadaret, Eyalet-i Mümtaze Mısır Evrakı (A.) MTZ. (05). 24/13, (9 C. 1330 [26 Mayıs 1912]); BOA. (A.) MTZ. (05). 37/22, (3 Şubat 1331 [16 Şubat 1916]) Ateşizâde 20 Şubat 1915 tarihini verir. Bkz. Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 4.

⁸² "Keldânî Cemâati Reisi unvanını takınan Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın ahvâl-i gayr-i marziyyesine mebnî riyâset unvanının nez'i Dersâadet'de bulunan Keldânî cemâati tarafından yüze karîb imza ile Keldânî Patrikliğinden istidâ edildiği müstahberdir." Bkz. *Tanin*, (22 B. 1326 [20 Ağustos 1908]) 3.

⁸³ *İkdam* gazetesinde şu bilgiler verilmiştir: "Keldânî cemâatinin yevm-i mahsûsu olmak münasebetiyle bugün Dersâadet Keldânî Patrik vekili Yusuf Garib Efendi tarafından Beyoğlu'nda Bonmarşe ittisâlinde Ermeni Katoliklerinin (Rortutyun) Kilisesinde Keldânî-i kadim lisânı üzere bir ayin-i rûhânî icra edilecektir. Bâdehu cemâat reisi Tabibzâde Abdülkerim Paşa ile müteberân-ı cemâat Tarlabası'nda kâin Keldânî Patrikhânesine giderek patrik vekili efendiye tebrîkâtta bulunacaklardır." *İkdam*, "Keldâni Cemâati", (26 S. 1327 [19 Mart 1909]) 3.

⁸⁴ Dersâadet Keldânî Cemâati Meclis İdâresi, "Aynen", *Tanin*, (28 S. 1327 [22 Mart 1909]) 3.

⁸⁵ 16 Ocak 1919 tarihli belgede Abdülkerim Paşa'nın "*Dersâadet Keldânî Cemâati Reisi*" ibareli mühür ile resmi dairelere başvurusunun kabul edilmemesi hakkında sadaretçe yazı yazılmıştır. Bkz. Milli Savunma Bakanlığı (MSB), Askeri Tarih Arşivi (ATASE). 110-9-1-10/100-0-121, (13 R. 1337 [16 Ocak 1919]). Başka bir belgede ise Abdülkerim Paşa'nın bu unvanı kullanmasına izin verilir. Bkz. BOA. ŞD. 2842/40 (22 S. 1338 [16 Kasım 1919]).

⁸⁶ *A Handbook of Turkey in Europe*, (London: Admiralty Intelligence Division, 1917) 94.

ilga edilmiş ve yerine “*Emniyet-i Umûmiyye Müdüriyyeti*” kurulmuştur.⁸⁷ Abdülkerim Paşa'nın kadrosu da buraya aktarılmıştır. 12 Cemaziyülahır 1327/1 Temmuz 1909'da 89 numaralı “*Tensikat Kanunu*”nun 5. Maddesi gereğince 26 Eylül 1909'da kadro dışı bırakılıp mâzûliyet maaşı bağlanmıştır.⁸⁸ Paşa'nın mâzûliyet maaşı 84 numaralı “*12 Cemaziyülahıra 1327 Tarihli Tensikat Kanununa Müzeyyel Kanun*” gereğince 22 Mayıs 1910'da artırılmıştır.⁸⁹ Biyografilerinde kadro dışı kalmasından bahsedilmeyerek kendi isteği ile emekli olduğu belirtilir.⁹⁰

16 Eylül 1910'da Abdülkerim Paşa, II. Abdülhamid döneminin siyasi mağdurlarından olduğunu belirterek tekrar bir vali muavinliğine tayini için Dâhiliye Nezareti'ne bir dilekçe verdi.⁹¹ Dilekçesinden bir sonuç alamadı. Paşa, Şûrâ-yı Devlet ve Dâhiliye Nezareti'ne verdiği dilekçelerle Sicill-i Ahvâl'deki Van vali muavinliğinden alınma sebebi olan “*adem-i kifâyeti ve mâruf olmadığı ahiren anlaşılmasına mebnî*” ifadelerini aşağıdaki gibi düzeltirdi:

“29 Temmuz 1327/11 Ağustos 1911 tarihinde müşârünileyhin Mekteb-i Sultânî ile Mekteb-i Mülkiye'den ba-şahâdetnâme neşet etmiş olmasıyla ehliyet ve kifâyeti ve Keldânî cemâati riyâsetini ifa etmiş ve etmekte bulunmuş olmasına mebnî mârufiyeti sabit olduğu gibi esnâ-yı tensikde dahi câizü'l-istihdam olarak tefrik edilen memûrinden bulunup elyevm kadro harici maaşı almakta olduğu anlaşılmağla tercüme-i hâlinin ol sûretle tashihi husûsunun Dâhiliyye Nezâreti'ne iş'ârî tezekkür kılındı sarahati vardır.”⁹²

Abdülkerim Paşa'nın kadro düzenlemesinin yapıldığı tensikat sırasında II. Meşrutiyet öncesinin hata ve günahlarına bulaşmamasından dolayı istihdam edilebilir memur kategorisine alınmasına rağmen II. Abdülhamid döneminde faal olarak istihbaratın içinde olduğu da iddia edilmiştir.⁹³

Abdülkerim Paşa, Osmanlı tebaasından bulunan ve bulunmayan bütün Keldânîlerin, Osmanlı Devleti'ne geçmişte olduğu gibi Meşrutiyet devrinde de bağlılıktan ayrılmamaları hakkında *Keldânî Cemâati Riyâseti* adına birçok beyannameler yazmıştır. Bu beyannameler İstanbul'da bulunan Türkçe, Arapça, Fransızca, Rumca ve Ermenice gazetelerinde

⁸⁷ *Düstûr*, Tertib-i Sâni, (Dersâdet: Matbaa-i Osmaniye, 1329) 1: 410-411. Belgenin transkripsiyonu için bkz. *Belgelerle Türk Polis Tarihi*. Hazırlayan İdris Karabörk, (Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016) 5: 280-281, 569-570; Halim Alyot, *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. (Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2008) 488-489; Sâmîha Ayverdi, *Bir Dünyâdan Bir Dünyâyâ*. (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005) 101-103.

⁸⁸ BOA. ŞD. 2842/40; BOA. SAİD.d. 66/385; BOA. İrade, Kanun ve Nizamât (İ. KAN.). 6/5, (12 C. 1327 [1 Temmuz 1909]); *Düstûr*. Tertib-i Sâni, 1: 328. 1909 Tensikat Kanunu için bkz. Erkan Tural, *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*. (Ankara: İmge Kitabevi, 2016), 87-130. Mâzûliyet maaşı, Tanzimat'tan sonra memurluktan çıkarılan veya memuriyetinin kaldırılması sebebiyle açıkta kalanlara, açıkta buldukları süre boyunca verilen maaştır. Memurun hizmetine göre maaşının dörtte birinden yarısına kadar olan kısmı verilir. Mâzûliyet maaşı alabilmek için yeniden devlet memuriyetine tayin olunabileceğini gösteren “*cevaz-ı istihdam*” kararı alabilmesi lazımdı. Bkz. Pakalın. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, 2: 424.

⁸⁹ *Düstûr*, Tertib-i Sâni. (Dersâdet: Matbaa-i Osmaniye, 1330) 2: 264-266; BOA. DH. SAİD.d. 66/385.

⁹⁰ Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, “Atakan, Abdülkerim,” 526; Işık, “Atakan, Abdülkerim,” 412.

⁹¹ BOA. ŞD. SAİD. 21/1, vr. 2; Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 3.

⁹² BOA. SAİD.d. 66/385; Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 3.

⁹³ Yücel Yiğit ve Eyüp Şahin, “Emniyet İstihbarat Tarihi,” *Türk İstihbarat Tarihi* içinde, Editör İsmail Demircioğlu vd., (İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2024) 580; Rıza Tefvik, *Biraz da Ben Konuşayım*. Hazırlayan Abdullah Uçman, 4. Baskı, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2019) 286-287.

yayınlanmıştır.⁹⁴ Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'na girmesi üzerine 28 Kasım 1914'de Keldânîler adına yayınladığı beyanname bunlardan biridir. Beyannamesinde aşağıdaki görüşleri ifade etmiştir:

Keldânîler, Osmanlının kuruluşundan itibaren Türklerin idaresi altında mutlu ve huzurlu bir hayat yaşamışlardır. Abdülkerim Paşa'ya göre Türkler ve Keldânîlerin kaderi birbirine bağlıdır. Tarih boyunca birinin huzuru diğerinin huzurunu, birinin felaketi diğerinin felaketini getirmiştir. Paşaya göre Türklerin kuvvetli dönemlerinde Keldânîler gelişip ilerlemişlerdir. Şimdi Osmanlı Devleti'ni koruma ve savunma zamanıdır. Ona göre Keldânîler, Osmanlı topraklarındaki en eski kavimlerinden ve her kavimden daha fazla geçmişteki gibi şimdi de hiçbir fedakarlıktan kaçınmamalıdır. Osmanlı Hükümetine her zaman yardımcı olmalı, düşmanın ayartma ve telkinlerinden uzak durmalı, vatani savunmada her türlü fedakarlığı yapmalıdır. Allah'ın yardımıyla düşmanın yenilmesine ve Osmanlı Devleti'nin galibiyetine kadar Keldânîler de asil Türk kavmi ile beraber cansiperane çalışılmalı ifadelerini kullanan Abdülkerim Paşa, Keldânî cemaatinin reisleri ve rahiplerinin bunları göz önüne alarak menfaatlerinin Osmanlının tarafında olduğunu halka telkin ve teşvik etmelerini ister.⁹⁵

Abdülkerim Paşa, Birinci Dünya Savaşı sonrası toplanan 1919 Paris Barış Konferansı'na Keldânîlerin durumu ve sorunları hakkında "*La question Assyro-Chaldéenne devant la Conférence de la Paix*" başlıklı bir memorandum sundu.⁹⁶

Abdülkerim Paşa 1909'da açığa alındığında istihdam edilebilir kaydı olmasına rağmen 1920 tarihine kadar resmi bir göreve atanmadı. Van vali yardımcılığı sonrasında tekrar vali yardımcılığı ve mutasarrıflık için girişimlerde bulunmuştu. Bu isteğine 6 Temmuz 1920'de Şûrâ-yı Devlet'in "*Mülkiye ve Maârif*" azalığına tayiniyle kavuştu.⁹⁷

3. Cumhuriyet Döneminde Tabibzâde Abdülkerim'in Hayatı

11 Ekim 1922'de Mudanya Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra Trakya topraklarını İtilaf kuvvetlerinden teslim almakla görevlendirilen Refet [Bele] Paşa (1881-1963) 19 Ekim 1922'de İstanbul'a geldi.⁹⁸ Refet Paşa'nın İstanbul'da bulunduğu sırada birçok ziyaretçileri olmuştu. Bu ziyaretçiler arasında Abdülkerim Paşa'da vardı. 22 Ekim 1922 Pazar günü Keldânî cemaati adına Refet Paşa'ya hoş geldin ziyaretinde bulundu.⁹⁹ Bu ziyaret *Sabah*

⁹⁴ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 4.

⁹⁵ *Sabah*, "Keldânîler", (9 M. 1333 [28 Kasım 1914]) 2.

⁹⁶ Fuat Dündar, "Şiddet, Milliyetçilik ve Hak İhlâli/Cürüm İstatistikleri: Osmanlı Örneği," *Kebikeç*, no. 35 (2013): 13. Abdülkerim Paşa'nın memorandumunun aynı başlıkla 16 sayfalık başka bir broşür için bkz. Said Namik and Rustem Nedjib, *La question assyro-chaldéenne devant la conférence de la paix*, (Paris, 1919).

⁹⁷ BOA. ŞD. 3198/88; BOA. BEO. 4641/348030; BOA. İ. DUİT. 39/35. Abdülkerim Paşa'nın tayini haberi için bkz. "Şûrâ-yı Devlet azalığına Van vali muâvin-i esbâki Tabibzâde Abdülkerim Paşa tayin edilmiştir." Bkz. *Dersâadet*, "Şûrâ-yı Devlet Azalığı", 2. Biyografilerinde "*Tanzimat Dairesi*" üyesi olduğu belirtilir. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188; Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, "Atakan, Abdülkerim," 526; Işık, "Atakan, Abdülkerim," 412.

⁹⁸ İsmail Hami Danişmend, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. (İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972) 4: 467; Fethi Tevetoğlu, *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*. (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987) 85-94.

⁹⁹ Zeki Sarıhan, *Kurtuluş Savaşı Günlüğü IV (Açıklamalı Kronoloji) Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)*. (Ankara: TTK Yayınları, 1996) 769.

gazetesinde, Keldânî cemaati namına Şûrâ-yı Devlet azasından Abdülkerim Paşa tarafından hoş geldin ziyareti yapılmıştır ifadeleriyle haberleştirildi.¹⁰⁰

1 Kasım 1922'de Şûrâ-yı Devlet'in ilgasıyla paşanın azalığı sona erdi ve tekrar mâzûliyet maaşı almaya başladı.¹⁰¹ 31 Temmuz 1923'de İstanbul Milli Eğitim Müdürlüğü'ne dilekçe vererek İstanbul'daki idadilerin birinde Türkçe ve Fransızca muallimliğine tayinini istedi. Dilekçesinde 1903'ten 1910'a kadar Fransızların Beyoğlu'ndaki Saint Louis okulunda yedi sene "*Lisân-ı Türki ile Tercüme*" dersi verdiğini I. Dünya Savaşı sırasında da Millî İnas Mektebi'nde üç sene "*Musâhabe-i Ahlâkiyye*" muallimliğinde bulunduğunu belirtti.¹⁰²

Abdülkerim Paşa'nın dilekçesi üzerine hakkında tahkikat yapılmıştır. Bu tahkikatta paşanın aslen Diyarbakırlı ve Keldânî cemaatinden olduğu, Şûrâ-yı Devlet'te azalık yaptığı ve Keldânî cemaatinin ikinci başkanlığını devam ettirdiğinden bahsedilir. Şimdiki halde herhangi bir işte çalışmadığı ve kötü bir haline rastlanmadığı belirtilmiştir. Polisin yapmış olduğu tahkikat neticesinde gayrimüslimlere ait okullarda muallimlik yapmasında herhangi bir sakınca bulunmadığı notu düşülmüştür.¹⁰³

Abdülkerim Paşa hakkındaki başka bir istihbarat raporunda onun müteahhit olduğu belirtilmiş, Türkiye Devleti'nin Meşrutiyet idaresinden önce ve sonra İstanbul'da yayınlanan "*Le Moniteur Oriental*" gazetesi ile diğer gazetelerde Türklük ile İslamiyet'in lehinde birçok makaleleri yayınladığı ve hilafet makamı ile Türk hükümetini savunduğu anlatılmıştır. Şûrâ-yı Devlet üyeliği sırasında da hakkında olumsuz bir görüş ve faaliyetin olmadığı kaydedilen raporda Abdülkerim Paşa'nın üç yıl boyunca ikamet ettiği Meşrutiyet Mahallesi'nde ihtiyar heyeti azalığı yaptığı, ailesini geçindirmek için tercüme, ders ve resmi dairelerde hukuki ve idari işleri takip ettiği ancak işlerin azlığı sebebiyle geçinmekte sıkıntı çektiğinden bahsedilmiştir.¹⁰⁴

Abdülkerim Paşa, 1923 tarihinden 1932 tarihine kadar mâzûliyet maaşı ve yeniden bir memuriyete atanmak için dilekçe verme sürecine girmiştir. Bu dilekçeleri başta Mustafa Kemal Paşa olmak üzere TBMM Başkanlığı, İcra Vekilleri Reisliği, Baş Vekalet, Dahiliye Vekaleti, İstanbul Defterdarlığı, İstanbul Vilayeti, İstanbul Vilâyet-i Mahsûsat-ı Zâtiyye Muhâsib Mesûllüğü'ne vermiştir. Abdülkerim Paşa, ilk dilekçesini İstanbul Defterdarlığı'na 16 Ocak 1923'te vermiş hizmet süresinin 28 seneye ulaştığını ve kanunen hak etmiş olduğu mâzûliyet maaşı ile ilgili resmi işlemlerin yapılmasını istemiştir.¹⁰⁵

Cumhuriyet döneminde siyasi hayatın içinde olmak istemiş ve milletvekilliği için iki kez teşebbüste bulunmuştur. Bunlardan ilki 1923 seçimleridir. İstanbul'da 28 Haziran 1923'teki mebus seçimlerinde on sekiz bağımsız adaydan biri Abdülkerim Paşa'dır.¹⁰⁶ 1927'deki mebus

¹⁰⁰ Sabah, "*Paşa Hazretlerinin Dünkü Ziyaretleri*", (2 Ra. 1341 [23 Ekim 1922]) 1.

¹⁰¹ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7; Mehmet Canatar ve Yaşar Baş, "*Şûrâ-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi*," OTAM, no. 9 (1998): 136.

¹⁰² BCA. Milli Eğitim Bakanlığı (MEB.). (Genel). 180.9.0.0/191.937.16, (17 Z. 1341 [31 Temmuz 1923]).

¹⁰³ BCA. MEB. (Genel). 180.9.0.0/191.937.16.

¹⁰⁴ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 86.

¹⁰⁵ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, s. 86, 91.

¹⁰⁶ Suzan Ünal, "*1923 ve 1927 Seçimleri*," (doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012) 130. Vakit gazetesi "*Bugünkü Mebûs İntihabı İçin Namzedler*" başlığıyla "*Müdâfaa-i Hukuk Cemiyeti ve Halk Fırkası Namzedleri*" ve "*Re'sen Namzedliklerini Vaz' Edenler*" başlıklarıyla adayları yazmıştır. Abdülkerim Paşa'nın ismi resen aday olan 21 kişi arasında "*Mülga Şûrâ-yı Devlet azasından Tabibzâde Abdülkerim Paşa*" ifadesiyle geçmektedir. Bkz. Vakit, "*Re'sen Namzedliklerini Vaz' Edenler*", (14 Za. 1341 [28 Haziran 1923]) 2.

seçimlerinde bağımsız aday olarak girmek için teftiş heyetine dilekçeyle başvurmuştur.¹⁰⁷ Paşa her iki seçimde de mebus olamamıştır.

Abdülkerim Paşa, 1932'de memuriyetten umudunu kesmiş olarak mâzûliyet maaşı ve geçmişten gelen mağduriyetinin düzeltilmesi için 9 Eylül 1932'de Başvekalet'e bir dilekçe verdi. Dilekçesinde Şûrâ-yı Devlet azalığı sonrasında 13 Ekim 1926'da emekli olduğunu, Şûrâ-yı Devlet'in kaldırılmasından evvel memuriyet zamanına ait birikmiş alacakları ile emekliliğine kadar mâzûliyet maaşlarının vekâlet gelirinden ödenmesini, yaşının ilerlemesi sebebiyle artan mağduriyetinin giderilmesini istemişti.¹⁰⁸ Abdülkerim Paşa'nın ismine tespitimize göre son olarak 1945 tarihinde toplanan "Beşinci Türk Dil Kurultayı"nda rastlanılmaktadır.¹⁰⁹

Tabibzâde Abdülkerim Paşa, 1934 tarihli Soyadı Kanunu ile Atakan soyadını aldı.¹¹⁰ Selime Temriz Hanım ile evli olup bir kız ve üç erkek evlat babasıdır.¹¹¹ Abdülkerim Paşa, 21 Temmuz 1956'da 92 yaşındayken İstanbul'da vefat etti.¹¹² Mülkiyeliler Birliği ve Milletlerarası Akademik Tarih Çalışmaları Derneği'ne üye idi.¹¹³

4. Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın Yazarlık ve Muallimliği

Abdülkerim Paşa memuriyetinin yanında yazarlık ve muallimlik de yaptı. 1887'de Marûfîzâde Ziyaeddin Bey'in (1861-1918) çıkardığı *Mürüvvet* gazetesinde muharrir ve mütercim olarak çalıştı.¹¹⁴ Abdülkerim Tabib imzasıyla yazısı *Mürüvvet* Gazetesi'nde 24 Ocak 1887 tarihli ilk sayısında çıkmıştır.¹¹⁵ Ona dair bir istihbarat notunda İstanbul'da yayınlanan "*Mürüvvet*", "*Servet*" ve "*Le Moniteur Oriental*" gazetelerinde tercüme yapıldığı ve muharrir olarak çalıştığı belirtilir.¹¹⁶

Abdülkerim Paşa II. Abdülhamid ve II. Meşrutiyet dönemlerinde farklı okullarda muallimlik yapmış, Cumhuriyet döneminde de özel dersler vermiştir.¹¹⁷ Bu muallimliklerinin ilki 13 Mart 1886'dan itibaren bir yıl boyunca Zeyrek Mekteb-i Rüşdiyesi'nde Fransızca ve

¹⁰⁷ Ünal, "1923 ve 1927 Seçimleri," 230. Cumhuriyet gazetesi "İntihab Faaliyeti" ve "Bir Namzed Daha" başlığıyla "Heyet-i Teftişîye'ye altıncı olarak esbâk Şûrâ-yı Devlet azasından Abdülkerim Paşa'da müracaat da bulunmuştur. Abdülkerim Paşa istidâsında İstanbul mebûsluğuna müstakillen namzedliğini vaz' ettiğini bildirmektedir." sözleriyle haber yapmıştır. Bkz. Cumhuriyet, "Bir Namzed Daha", (6 S. 1346 [4 Ağustos 1927]) 2.

¹⁰⁸ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 2.

¹⁰⁹ Üye olarak katıldığı bu kurultayda adı "Tabibzâde General Abdülkerim Atakan, Devlet Şûrası azalığından emekli" ifadeleriyle geçmektedir. Bkz. *Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945 Birleşimler Tutanaklar Tezler*. (İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1946) 307.

¹¹⁰ Çankaya'nın eserinde soyadı "Atakam" olarak geçmektedir. Bkz. Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188; *Türkischer Biographischer Index*. Hazırlayan Jutta R. M. Çıkar. (München: K. G. Saur Verlag, 2004) 20, 129, 957.

¹¹¹ BOA. ZB. 419/23, (20 R. 1315 [18 Eylül 1897]); BOA. ZB. 419/68 (10 C. 1316 [26 Ekim 1898]). Paşanın çocuklarından birinin adı Asil Mukbil'dir. Bkz. Reşad Ekrem Koçu. "Atakam (Dr. Operatör Asil Mukbil)". *İstanbul Ansiklopedisi*. (İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyatı, 1960) 3: 1193. Diğer oğlunun adı Emir'dir. Bkz. Sâmiha Ayverdi. *Hey Gidi Günler Hey*. (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008) 32; Sâmiha Ayverdi, *Küplüce'deki Köşk*. (İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006) 79-81.

¹¹² Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188; Beysanoğlu, *Dişarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, "Atakan, Abdülkerim," 526; Işık, "Atakan, Abdülkerim," 412.

¹¹³ Çankaya, *Yeni Mülkiyeliler Tarihi*, 188.

¹¹⁴ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 1; Mustafa Oğuz, "Marufizade Mehmed Ziyaeddin ve Mürüvvet Gazetesi", *The Journal of Academic Social Science*, no. 146 (2023): 297-337.

¹¹⁵ Abdülkerim Tabib, "Meşhûr Arbanir Nam Fransız Müverrihin Tahlil-i Tarih-i Umûmî İsmindeki Eserinin İbtidâsında Yazmış Olduğu Hakîmâne Nutkun Tercümesidir". *Mürüvvet*, (28 R. 1304 [24 Ocak 1887]) 3-4.

¹¹⁶ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 86.

¹¹⁷ BCA. MGM. 30.10.0.0/11.68.7, vr. 86.

Tercüme hocalığıdır.¹¹⁸ 1903'ten itibaren yedi yıl boyunca Beyoğlu'nda Fransızlara ait Saint Louis okulunda Türkçe ve Tercüme derslerini verdi.¹¹⁹ 14 Kasım 1906'da Dârülmualimin-i Âliyye'de bir süre vekâleten Fransızca muallimliğinde bulundu.¹²⁰ 1909'dan sonra bir yıl süreyle Feriköy'deki Nortibros Mektebinde "*Tercüme, Kitabet, Tarih-i Osmanî ve Coğrafya-yı Osmanî*" derslerini verdi.¹²¹ I. Dünya Savaşı sırasında *Osmanlı Kadınları Cemiyet-i Hayriyesi* tarafından Nişantaşı'nda açılan *Milli İnas Mektebi*'nde üç yıl boyunca "*Musâhabe-i Ahlâkiyye*" muallimliği yaptı.¹²²

5. Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın Eserleri

Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın basıl ve basılı olmayan eserleri bulunmaktadır. Basılmamış olanlar arasında Arapça dua risaleleri vardır. Türkçe basılı olmayan eserleri ise, "*Muhabbet-i Hayat-ı Âilât, Kı râat-ı Milliyeye-i Osmaniyye, Mesâil-i Cezâiyye, İlmü'l-ukul: Musâhabe-i Ahlâkiyye-i Etfâl-i Osmaniyye, Melâhat-ı Hayat, Melâhat-ı Nisâ, Feth-i Kulûb, Hayr ile Şer'i Tefrik, Kadın Romanları, Tefhim-i Usûl-ı Mükâleme ve Hüsn-i Muâşeret, Âsâr-ı Hayriyye-i İlâhiyye, Usûl-ı Nutuk, Şerh-i Kavâid-i Umûmiyye-i Ceza, Tefsir-i İlmü'l-Ahlâk*".¹²³ Basılmış üç eseri vardır. Fransızca yazdığı "*Étude de la vraie justice ou de la réelle égalité, liberté et fraternité des humains*" (Gerçek Adalet üzerine Bir İnceleme: İnsanlar Arasındaki Hakiki Eşitlik, Özgürlük ve Kardeşlik) isimli kitabıdır.¹²⁴ Basılı nüshasını tespit edemediğimiz iki kitabı ise *Neden Kavuk Devrildi?* ile *Ervah-ı Sabıka'dır*.¹²⁵

Sonuç

Tabibzâde Abdülkerim Paşa, Keldânî milletine mensup bir Osmanlıdır. İlk tahsilini Diyarbakır'da yapmış ardından Galatasaray Lisesi ve Mülkiye Mektebi'nden mezun olmuştur. Gayrimüslimlerin ağırlıkta olduğu Hariciye Nezareti'nde memurluğa başlamıştır. Zabtiye Nezareti'ne tercüman olarak atanmış ve 1909'da kadro dışı kalana kadar burada çalışmıştır. 1920'den 1922'ye kadar Şûrâ-yı Devlet azalığı yapmıştır. Tabibzâde Abdülkerim Paşa, İspanyol seyyah Saturnino Ximénèz'in 1894'teki Sason Ermeni isyanı sonrası bölgeye seyahatinde hem tercümanlık hem de bölge halkına nasihatle görevlendirilmiştir. Paşa, bu görevindeki başarısından dolayı Van vali muavinliğine atanmıştır. Fakat İstanbul'dan ayrılmadan bu görevden idarecilikteki yetersizliği ve tanınır olmadığı gerekçesiyle alınmıştır. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra hakkındaki bu iddiaları tashih ettirmiştir.

¹¹⁸ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 1.

¹¹⁹ BCA. MEB. (Genel). 180.9.0.0/191.937.16.

¹²⁰ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 4.

¹²¹ Ateşizade, Nortibros okulunda 1905'te ders verdiğini belirtiyor, fakat okul 1909'da açılmıştır. Bkz. Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 4. Nortibros Ermeni Okulu, 1 Kasım 1909'da Kalust Malatyan tarafından Beyoğlu Pangaltı'da leyli ve neharî olarak ibtidai ve rüşdiye derecesinde erkek öğrencilere mahsus olarak kurulmuştur. Okulun adı "*Yeni mekteb*" manasına gelen "*Nortibros*" olup ruhsat için bkz. BOA. İrade, Maarif, (İ. MF.), 15/23, (18 L. 1327 [2 Kasım 1909]); İlnur Polat Haydaroglu, *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. (Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990) 184-185.

¹²² Ateşizâde'nin notlarında 1907 tarihi verilmiş. BCA. MEB (Genel). 180.9.0.0/191.937.16. Milli İnas Mektebi 31 Ekim 1913'de Nişantaşı'nda resmi bir törenle açıldı. Bkz. *Tanin*, "Millî İnas Mektebi", (1 Z. 1331 [1 Kasım 1913]) 4.

¹²³ Salt Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi, 4.

¹²⁴ Tabibzâde Abdülkerim, *Étude de la vraie justice ou de la réelle égalité, liberté et fraternité des humains*. (İstanbul: A. Garoyan Matbaası, 1920). Bu kitap biyografilerinde "*Tedkik-i Adalet-i Sahiha*" başlığı ile verilmiştir. Bkz. Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, "Atakan, Abdülkerim," 526; Işık, "Atakan, Abdülkerim," 412.

¹²⁵ Beysanoğlu, *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*, 113; Altunış Gürsoy, "Atakan, Abdülkerim," 526; Işık, "Atakan, Abdülkerim," 412.

Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın en önemli özelliği Keldânî Katolik milletinden olmasıdır. II. Abdülhamid, kendisine Dersaadet Keldânî Cemaati Reisi unvanı vermiştir. II. Meşrutiyet döneminde Keldânî cemaati bu unvanı Adliye ve Mezahib Nezareti üzerinden kaldırmıştır. Abdülkerim Paşa, Cumhuriyet dönemine kadar bu unvanı kullanmaya devam etmiştir. Keldânî cemaati adına hem I. Dünya Savaşında hem de Millî Mücadele sırasında yazılar ve beyannameler ile devlete bağlılığını göstermiştir.

1909 tarihli Tensikat Kanunu ile kadro dışı kalan ve 1920'ye kadar resmi bir görevi bulunmayan Abdülkerim Paşa, vali muavinliği ve mutasarrıflık için girişimlerde bulunmuştur. Siyasetin içinde bulunmak istediğinden hem II. Meşrutiyet döneminde Keldânî Patrikliği üzerinden Meclis-i A'yân üyeliğine hem de Cumhuriyet döneminde 1923 ve 1927 seçimlerinde mebus olmak istemiştir.

Osmanlı millet sisteminde diğer gayrimüslim milletlere göre sayıca az olsalar da Keldânîler devlet ve toplum hayatında önemli bir yere sahiplerdi. Keldânî milletine mensup olan Tabibzâde Abdülkerim Paşa da bu kimliğiyle birlikte hem muallim hem de yazar olarak Osmanlı'nın son döneminde yetişen Osmanlı devlet adamı ve aydınıdır.

Kaynakça

1. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Babıali Evrak Odası Evrakı (BEO.)

Dahiliye Emniyet-i Umumiye Sicil Kalemi Evrakı (DH. EUM. SCL.)

Dahiliye Nezareti Mektubi Kalemi (DH. MKT.)

Dahiliye Nezareti Sicill-i Ahval Defterleri (DH. SAİD.d.)

Dahiliye Nezareti Şifre Evrakı (DH. ŞFR.)

Hariciye Nezareti Siyasi (HR. SYS.)

İrade Dosya Usulü (İ. DUİT.)

İrade Kanun ve Nizam (İ. KAN.)

İrade Maarif (İ. MF.)

İrade Taltifat (İ. TAL.)

Sadaret Eyalet-i Mümtaze Mısır Evrakı (A.) MTZ. (05)

Şura-yı Devlet Evrakı (ŞD.)

Yıldız Perakende Evrakı Arzuhal Jurnal, (Y. PRK. AZJ.)

Yıldız Perakende Evrakı Başkitabet Dairesi Maruzatı (Y. PRK.BŞK.)

Yıldız Perakende Evrakı Mabeyn Erkanı ve Saray Görevlileri Maruzatı (Y. PRK. SGE.)

Yıldız Sadaret Hususi Maruzat Evrakı (Y. A. HUS.)

Yıldız Sadaret Resmi Maruzat Evrakı (Y. A. RES.)

Zabtiye Nezareti Evrakı (ZB.)

Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)

Muamelat Genel Müdürlüğü (MGM.)

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB.). (Genel).

Devlet Arşivleri Başkanlığı Milli Savunma Bakanlığı Askeri Tarih Arşivi (ATASE)

SALT Araştırma, Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî Arşivi

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/216298> erişim tarihi: 25.06.2025

<https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/216813> erişim tarihi: 25. 06.2025

2. Araştırma, İnceleme ve Telif Eserler

A Handbook of Turkey in Europe. London: Admiralty Intelligence Division, 1917.

Albayrak, Kadir. "Keldânîler", *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt 25. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı, 2022, 207-210.

Albayrak, Kadir. "Nestûrîlik", *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt 33. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 2007, 15-17.

Albayrak, Kadir. *Keldânîler ve Nastûrîler*. Ankara: Vadi Yayınları, 1997.

Altunış Gürsoy, Belkıs. "Atakan, Abdülkerim", *Türk Dünyası Edebiyatçıları Ansiklopedisi*. Cilt 1. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, 2002, 526.

Alyot, Halim. *Türkiye'de Zabıta Tarihi Gelişim ve Bugünkü Durum*. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Polis Akademisi Türk Polis Tarihi Araştırmaları Merkezi Yayınları, 2008.

Armaoğlu, Fahir. *19. Yüzyıl Siyasî Tarihi (1789-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1997.

Arvas, Tarık Ziya Arvas. "Doğu'da Müslüman-Hristiyan Münasebetleri ve Ermeni Olaylarına Dair Saturnino Ximenez'in Düşünceleri ve Batı Basınında Ximenez Tartışması," *History Studies* 15, no. 1 (2023): 1-17, <http://doi.org/10.9737/hist.2023.1113>.

Ayverdi, Sâmîha. *Bir Dünyâdan Bir Dünyâyâ*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2005.

Ayverdi, Sâmîha. *Hey Gidi Günler Hey*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2008.

Ayverdi, Sâmîha. *Küplüce'deki Köşk*. İstanbul: Kubbealtı Neşriyatı, 2006.

Babaoğlu, Resul. *Mekteb-i Mülkiye (1859-1960) Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Bilimsel ve Kültürel Modernleşmenin Kurumsallaşması*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2020.

Behar, Cem. *Osmanlı İmparatorluğu'nun ve Türkiye'nin Nüfusu 1500-1927*. Ankara: T.C. Başbakanlık Devlet İstatistik Matbaası, 1996.

Belgelerle Türk Polis Tarihi. Hazırlayan İdris Karabörk, Cilt 5. Ankara: Emniyet Genel Müdürlüğü Yayınları, 2016.

- Beşinci Türk Dil Kurultayı 1945 Birleşimler Tutanaklar Tezler. İstanbul: Cumhuriyet Basımevi, 1946.
- Beysanoğlu, Şevket. *Diyarbakırlı Fikir ve Sanat Adamları*. Cilt III. İstanbul: Diyarbakır'ı Tanıtma Derneği Neşriyatı, 1978.
- Bozkurt, Gülnihâl. *Alman-İngiliz Belgelerinin ve Siyasî Gelişmelerin Işığı Altında Gayrimüslim Osmanlı Vatandaşlarının Hukukî Durumu (1839-1914)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1989.
- Caine, Barbara. *Tarih ve Biyografi*. Çeviren Müge Sözen, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2019.
- Canatar, Mehmet ve Yaşar Baş. "Şûrâ-yı Devlet Teşkilatı ve Tarihi Gelişimi," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 9, no. 9 (1998): 111-148.
- Cumhuriyet Dönemi Partiler, Seçimler, Beyannameler (1923-1980)*. Editör Mete Kaan Kaynar ve Nurettin Kalkan, Ankara: TBMM Basımevi, 2022.
- Çakmak, Aydın. "Hariciye Nezâreti (1836-1924)." Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2020.
- Çankaya, Ali. *Son Asır Türk Târihinin Önemli Olayları ile Birlikde Yeni Mülkiye Târihi ve Mülkiyeliler (Mülkiye Şeref Kitabı)*. Cilt III. Ankara: Mars Matbaası, 1968-1969.
- Danişmend, İsmail Hami. *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*. Cilt 4. İstanbul: Türkiye Yayınevi, 1972.
- Don Ramiro. "Las Chafarinas y El Problema de Occidente", *La Ilustracion Espanola Y Americana*, no. 42, (1902): 290-291.
- Dündar, Fuat. "Şiddet, Milliyetçilik ve Hak İhlâli/Cürüm İstatistikleri: Osmanlı Örneği," *Kebikeç* 35, (2013): 7-20.
- Engelhardt, *Tanzimat ve Türkiye*. Çeviren Ali Reşad, Hazırlayan Akın Bedirhan, İstanbul: Kaknüs Yayınları, 1990.
- Engin, Vahdettin. *1868'den 1923'e Mekteb-i Sultani*. İstanbul: Yeditepe Yayınevi, 2016.
- Erüreten, Metin. *Osmanlı Madalyaları ve Nişanları Belgelerle Tarihi*. İstanbul: DMC Yayınları, 2001.
- Eyice, Semavi. "Archives Asiatiques," *TDV İslam Ansiklopedisi* Cilt 3. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı, 1991, 349.
- Gülsoy, Ufuk. *Hicaz Demiryolu*. İstanbul: Eren Yayınları, 1994.
- Haydaroğlu, İlknur. *Osmanlı İmparatorluğu'nda Yabancı Okullar*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları, 1990.
- Işık, İhsan. *Resimli ve Metin Örnekli Türkiye Edebiyatçıları ve Kültür Adamları Ansiklopedisi* Cilt 1. Ankara: Elvan Yayınları, 2006, 412.
- Karaca, Ali. *Anadolu Islahâtı ve Ahmet Şâkir Paşa (1838-1899)*. İstanbul: Eren Yayınları, 1993.
- Karpat, Kemal H. *Osmanlı Nüfus (1830-1914) Demografik ve Sosyal Özellikleri*. Çeviren Bahar Tırnakçı, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2003.

- Kaya, Önder. *İmparatorluktan Cumhuriyete Azınlıklar*. İstanbul: Kronik Kitap Yayınları, 2017.
- Kenanoğlu, M. Necati. *Osmanlı Millet Sistemi Mit ve Gerçek*. İstanbul: Klasik Yayınları, 2004.
- Kırmızı, Abdülhamit. *Otur Baştan Yaz Beni*. İstanbul: Küre Yayınları, 2013.
- Kiren, Akin. "Osmanlı-Kaçar Münasebetlerine Nişânlar Üzerinden Bakmak: II. Abdülhamid Dönemine Dair Bir İnceleme," *OTAM Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi* 45, (2019): 147-186.
- Koçu, Reşad Ekrem. "Atakam (Dr. Operatör Asil Mukbil)". *İstanbul Ansiklopedisi* Cilt 3. İstanbul: İstanbul Ansiklopedisi ve Neşriyatı, 1960, 1193.
- Mekteb-i Sultaninin Ellinci Sene-i Devriye-i Tesisi Münasebetiyle Neşr Olunmuştur*. İstanbul: Matbaa-i Amire, 1918.
- Menchinger Ethan L. *İlk Modern Osmanlı Ahmed Vâsıf'ın Fikri Gelişimi*. Çeviren Nurettin Elhüseyni, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 2022.
- Mendoza, Marc. "Los trabajos historico-arqueologicos de Saturnino Ximénez durante el periodo 1877-1899". *Aula Orientalis*, no. 39/2 (2021): 263-292.
- Minguez, Esther Vazques. "Viaje a Grecia y las ruinas del Asia Menor (1923). El testimonio de Saturnino Ximénez y Enrich". *Homenaje A Ricardo Olmos Per speculum in aenigmate Miradas sobre la Antigüedad* içinde. Editör Pedro Badenas de la Pena vd., 612-620. Madrid: Asociación Cultural Hispano-Helénica, 2014.
- Oğuz, Mustafa. "Marufizade Mehmed Ziyaeddin ve Mürüvvet Gazetesi", *The Journal of Academic Social Science*, no. 146 (2023) 297-337.
- Oğuz, Mustafa. "Tabibzade Abdülkerim Paşa ve Sicill-i Ahvaldeki Sicilini Düzeltme Süreci", *Sosyal Bilimler* içinde. Editör Banu Özbucak Albar, 41-59. Afyonkarahisar: Yaz Yayınları, 2024.
- Pakalın, Mehmet Zeki. *Osmanlı Tarih ve Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*. Cilt 1-2. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, 1993.
- Pla, Joseph. *Homenots*, Primera serie, Cilt 11. Barcelona: ePubCat, 1969.
- Rıza Tevfik, *Biraz da Ben Konuşayım*. Hazırlayan Abdullah Uçman. İstanbul: İletişim Yayınları, 2019.
- Said Namik and Rustem Nedjib, *La question assyro-chaldéenne devant la conférence de la paix*, Paris, 1919.
- Sakin, Orhan. *Osmanlı'da Etnik Yapı ve 1914 Nüfusu*. İstanbul: Ekim Yayınları, 2008.
- Sarıhan, Zeki. *Kurtuluş Savaşı Günlüğü (Açıklamalı Kronoloji) Sakarya Savaşı'ndan Lozan'ın Açılışına (23 Ağustos 1921-20 Kasım 1922)*. Cilt IV. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1996.
- Seyfeli, Canan. "Keldânî Patrikliğinin İdaresi ve Osmanlı Devlet Salnameleri (1847-1918)," *Sosyal Bilimler Araştırma Dergisi*, no. 32 (2018) 89-126.

- Şahin, Eyüp. *Osmanlı'dan Cumhuriyet'e Gayrimüslim Polis Biyografileri*. Cilt 1. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 2013.
- Şimşek, İshak. "Sicil-i Ahval Defterlerinde Diyarbakirli Yöneticiler." Yüksek lisans tezi, Mardin Artuklu Üniversitesi, 2013.
- Tabibzâde Abdülkerim, *Étude de la vraie justice ou de la réelle égalité, liberté et fraternité des humains*. İstanbul: A. Garoyan Matbaası, 1920.
- Tevetoğlu, Fethi. *Atatürk'le Samsun'a Çıkanlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, 1987.
- Tural, Erkan. *Son Dönem Osmanlı Bürokrasisi II. Meşrutiyet Dönemi'nde Bürokratlar, İttihatçılar ve Parlamenterler*. Ankara: İmge Kitabevi, 2016.
- Türkischer Biographischer Index*. Hazırlayan Jutta R. M. Çıkar. München: K. G. Saur Verlag, 2004.
- Ünal, Suzan. "1923 ve 1927 Seçimleri," Doktora tezi, Marmara Üniversitesi, 2012.
- Wilmshurts, David. *The Ecclesiastical Organisation of The Church of The East, 1318-1913*. Leuven: Peeters Publishers, 2000.
- Ximénez, Saturnino. *Anadolu Harabeleri İçinde, Çeviren Murat Derler*, İstanbul: Heyamola Yayınları, 2021.
- Ximénez, Saturnino. *Kurds and Armenians*. London: The Doré Printing Company, 1895.
- Ximénez, Saturnino. *l'Asie Mineure en ruines*. Paris: Librairie Plon, 1925.
- Yıldız, Hatip. *Osmanlı Yenileşme Döneminde Diyarbakır Vilayeti'nde Eğitim (1870-1920)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2014.
- Yiğit, Yücel ve Eyüp Şahin, "Emniyet İstihbarat Tarihi," *Türk İstihbarat Tarihi* içinde, Editör İsmail Demircioğlu vd., 579-608. İstanbul: Yeditepe Yayınları, 2024.

3. Süreli Yayınlar

- Abdülkerim Tabib, "Meşhur Arbanir Nam Fransız Müverrihin Tahlil-i Tarih-i Umûmî İsmindeki Eserinin İbtidâsında Yazmış Olduğu Hakîmâne Nutkun Tercümesidir". *Mürüvvet*, (28 R. 1304 [24 Ocak 1887]). 3-4.
- Cumhuriyet*, "Bir Namzed Daha", (6 S. 1346 [4 Ağustos 1927]).
- Dersaadet*, "Şûrâ-yı Devlet Azalığı", (22 L. 1338 [9 Temmuz 1920]).
- Düstûr*. Tertib-i Sâni, Cilt 1. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1329.
- Düstûr*. Tertib-i Sâni, Cilt 2. Dersaadet: Matbaa-i Osmaniye, 1330.
- Istanbul*, "Istanbul, y a 50 ans", (19 Haziran 1953).
- İkdam*, "Keldâni Cemâati", (26 S. 1327 [19 Mart 1909]).
- Journal de Salonique*, "Dans L'empire", (21 Kasım 1901).
- Pro Armenia*, "Les Aventures du Patriarche Chaldéen", (10 Haziran 1902).

Sabah, (24 Ra. 1321 [20 Haziran 1903]).

Sabah, "Keldânîler", (9 M. 1333 [28 Kasım 1914]).

Sabah, "Nişân," (29 R. 1319 [15 Ağustos 1901]).

Sabah, "Paşa Hazretlerinin Dünkü Ziyaretleri", (2 Ra. 1341 [23 Ekim 1922]).

Sabah, "Rey Pusulaları", (18 Za. 1326 [12 Aralık 1908]).

Sabah, "Vefat", (4 N. 1333 [17 Temmuz 1915]).

Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye Hâriciyye Nezâret-i Celîlesi Sâlnâmesi Osmanlı Dışışleri Bakanlığı Yıllığı 1306/1889 II. Hazırlayan Ahmet N. Galitekin, İstanbul: İşaret Yayınları, 2003.

Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye Hariciyye 1306 Sene-i Hicriyesine Mahsus. Dersaadet: Matbaa-i Osmâniyye, 1306.

Sâlnâme-i Devlet-i Âliyye-i Osmâniyye 1325 Sene-i Hicriyesine Mahsus. Dersaadet: Ahmed İhsan Matbaası, 1322.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye. Darü'l-Hilafetü'l-Âliyye: Matbaa-i Amire, 1317.

Sâlnâme-i Nezâret-i Maarif-i Umûmiyye. Darü'l-Hilafetü'l-Âliyye: Matbaa-i Amire, 1316.

Stamboul, "Le Patriarche Chaldéen", (30 Mayıs 1902).

Tanin, Dersaadet Keldânî Cemâati Meclis İdaresi, "Aynen", (28 S. 1327 [22 Mart 1909]).

Tanin, (22 B. 1326 [20 Ağustos 1908]).

Tanin, "Keldânî Patrikhânesi", (21 B. 1326 [19 Ağustos 1908]).

Tanin, "Milli İnas Mektebi", (1 Z. 1331 [1 Kasım 1913]).

Vakit, "Re'sen Namzedliklerini Vaz' Edenler", (14 Za. 1341 [28 Haziran 1923]).

4. İnternet Kaynakları

https://es.wikipedia.org/wiki/Saturnino_Jim%C3%A9nez_Enrich erişim tarihi: 24.06.2025.

Ekler

Ek1. Tabibzâde Abdülkerim Paşa'nın Selçukîzâde'ye hediye ettiği 1320 tarihli fotoğrafı

(Salt Araştırma: <https://archives.saltresearch.org/handle/123456789/216298> erişim tarihi: 24.06.2025).

Summary

This study aims to address the deficiencies and inaccuracies present in the existing biographical accounts of Tabibzâde Abdülkerim Pasha, a prominent Ottoman bureaucrat who commenced his career in the Ministry of Foreign Affairs during the reign of Abdulhamid II. Drawing on previously unpublished materials from the Ottoman archives, as well as complementary primary and secondary sources, the article offers a revised and more comprehensive portrait of his life and career, with particular attention to his neglected Chaldean Catholic identity. Tabibzâde Abdülkerim Pasha was a prominent statesman who served for many years as an interpreter for the Ottoman Empire and was later appointed to the Council of State. However, his identity as a Chaldean Catholic has been largely overlooked in previous biographical accounts. He also served as the head of the Chaldean community in Istanbul and lived through the reign of Abdulhamid II, the Second Constitutional Era, and the early years of the Republic. He belonged to the Emir Tabibzâde family, a Chaldean Catholic lineage from Diyarbakır. The primary sources for his biography are registers and documents from various collections within the Ottoman Archives of the Presidency of the State Archives of the Republic of Turkey. Additional information comes from the biographical notes of Ateşizâde Mehmed Bedreddin Selçukî, preserved at the SALT Research Centre. These archival sources are supplemented by period newspapers and copyrighted publications. This study particularly seeks to shed light on the previously neglected aspects of Tabibzâde Abdülkerim Pasha's biography, especially his religious and communal identity. Born on 17 August 1864 in Diyarbakır, he was the son of Emir Tabibzâde Mansur Hekim Bey, a Chaldean Catholic and member of the Diyarbakır Provincial Council. After completing his primary education in Diyarbakır, he moved to Istanbul on 1 September 1876 to continue his studies. He graduated from Galatasaray Mekteb-i Sultani and subsequently from the Mekteb-i Mülkiye-i Şahane on 29 July 1885. Shortly after, on 28 November 1885, he began his civil service career in the "Umûr-ı Hukukiye-i Muhtelite Kalemi" of the Ministry of Foreign Affairs. A month later, he was appointed as a second-class clerk in the "Tahrirat-ı Ecnebiye Kalemi". In 1887, he also worked as a reporter and translator for the newspaper *Mürüvvet*, published by Marûfizade Ziyaeddin Bey. His tenure at the Ministry of Foreign Affairs ended on 8 April 1890, after which he was transferred to the Ministry of Zabtıyeh. On 28 November 1894, the Ottoman government assigned him to advise local populations and restore order in Eastern Anatolia. Around this time, he also served as an interpreter for Saturnino Ximénèz (1853-1933), a Spanish traveler, in line with the Ottoman Empire's obligations under Article 61 of the 1878 Treaty of Berlin concerning reforms in Armenian-populated areas. On 1 December 1895, Abdülkerim Pasha was appointed deputy governor of Van Province. His tenure lasted only a month and ended on 31 December 1895, reportedly due to "incompetence and lack of recognition". He subsequently returned to his previous post. He also played a significant role in mediating between the Chaldean Patriarchate and Ottoman government and was granted the title "Head of the Chaldean Community of Istanbul" on 2 February 1902 in recognition of his services. During the Second Constitutional Era, he sought a seat in the Assembly of the Senate. The Chaldean Patriarchates of Egypt and Istanbul submitted petitions to the Grand Vizier in support of his candidacy. However, with the enactment of the Law of Execution on 1 July 1909, he was dismissed from office under Article 5 of the law and granted a pension of 800 kuruş. Despite opposition including a petition signed by nearly a hundred members of the Chaldean community in Istanbul objecting to his continued use of the title Abdülkerim Pasha continued to make public statements affirming the community's loyalty to the Ottoman State. His long-standing ambition to attain senior governmental office was realized with his appointment to the Council of State on 6 July 1920, a position that effectively recognized his role as both a bureaucrat and a communal representative. Following the enactment of the Surname Law, he adopted the surname Atakan. He was married to Selime Temriz Hanım and had four children -one daughter and three sons. Abdülkerim Pasha passed away on 21 July 1956 in Istanbul.